OTE Anja Hannuniemen väitöskirjan alaikäisen itsemääräämistä koskevasta luvusta 3, s. 41-44.

3.4. Lapsen tietoon perustuva suostumus eurooppalaisessa yleissopimuksessa

Jos epäasiallisen vaikuttamisen ja väärien motiivien vaara on ilmeinen lapsia olosuhdeselvityksiä ja sovittelijan kertomusta varten haastateltaessa, tulisi tietoon perustuva suostumus ottaa lähtökohdaksi lasten kuulemisille ja haastattelua tulisi kehittää siten, että *ensin selvitetään tarkoin lapsen olosuhteet ja hänellä olevat tiedot vanhempien tilanteesta ja lapsen mahdollisuuksista erikseen kummankin luona*. Väärät tiedot vanhempien oloista tulisi kyetä oikaisemaan lapselle ennen hänen mielipiteensä kysymistä, ja kuulemisolosuhteita rauhoittaa ja muokata tasapuolisiksi niin, että lapsen haastattelut tapahtuvat joko kokonaan neutraalissa paikassa tai toisaalta vuoronperään kummankin vanhemman luona. Lisääntyneet vaatimukset voivat merkitä sitä, että haastattelijalta edellytetään aiempaa suurempaa ammattitaitoa. EN:n ministerikomitea on viitannut erityiskoulutuksen saaneeseen ammattihenkilöön.[1]

Suomen valtio on implementoimalla Lasten oikeuksien käyttöä koskevan eurooppalaisen yleissopimuksen[2] sitoutunut lasten kuulemiseen erityisesti huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevissa oikeudenkäynneissä informed consent –periaatteiden mukaisesti. Sopimuksen II luvun 3 artikla kuuluu: ”*Lapselle, jolla katsotaan kansallisen lainsäädännön nojalla olevan riittävä arviointikyky, tulee häntä koskevien oikeusviranomaisessa käsiteltävien asioiden yhteydessä turvata seuraavat oikeudet ja hänellä tulee olla oikeus pyytää näitä oikeuksia:*

- *oikeus saada kaikki asiaan liittyvät tiedot,*
- *oikeus tulla kuulluksi ja ilmaista omat näkemyksensä,*
- *oikeus saada tieto näiden näkemysten noudattamisesta mahdollisesti aiheutuvista seurauksista ja minkä tahansa päätöksen mahdollisista seurauksista*.”

Sopimuksen 6 artiklan perusteella lasta koskevassa oikeudenkäynnissä oikeusviranomaisen tulee ennen päätöksentekoa (a) harkita, onko sillä käytettävissään riittävät tiedot päätöksentekoon lapsen etujen mukaisesti ja tarpeen mukaan hankkia lisätietoja erityisesti vanhempainvastuunkantajilta, ja

- varmistaa, että lapsi on saanut kaikki asiaan liittyvät tiedot,
- henkilökohtaisesti kuulla lasta asianmukaisissa tapauksissa, tarvittaessa yksityisesti, joko itse tai ilmeisessä ristiriidassa lapsen etujen kanssa,
- antaa lapsen ilmaista omat näkemyksensä;

(c) antaa asianmukainen painoarvo lapsen ilmaisemille näkemyksille. [3]

---

1 (119) Euroopan neuvoston ministerikomitean laatimien suuntaviivojen nro 64 mukaan ”erityiskoulutuksen saaneiden ammattihenkilöiden olisi mahdollisuuksien mukaan vastattava lasten kuulusteluista ja heidän lausumiensa kirjaamisesta. Tavoitteena olisi oltava, että lapset voisivat antaa todistajanlausunnon mahdollisimman suotuisissa ja sopivissa olosuhteissa, joissa otetaan huomioon lasten ikä, kehitystaso, tietämystaso ja mahdolliset kommunikaation rajoitukset.” *Suuntaviivat*, 30.

2 (120) Yleissopimus on annettu Strasbourgissa 25 päivänä tammikuuta 1996 ja se on tullut Suomessa voimaan 1.3.2011 asetuksella (13/2011) lasten oikeuksien käyttöä koskevan eurooppalaisen yleissopimuksen voimaansaattamisesta sekä yleissopimuksen lainsäädännön alaan kuuluvien määräysten voimaansaattamisesta annetun lain voimaantulosta.

3 (121) Sopimuksen 10 artiklan mukaan on myös lapsen laillinen edustaja velvollinen noudattamaan näitä periaatteita, mm. pitämään huolta siitä, että lapsi on täysin informoitu ja että myös tuomioistuimella on riittävät tiedot. Sopimuksen taustalla on EN:n monivuotinen kehittämistyö, joka ilmenee teoksesta Euroopan neuvoston ministerikomitean suuntaviivat lapsiystävällisestä oikeudenkäytöstä.

Sopimuksen taustalla on Euroopan neuvostossa kesäkuussa 1994 käydyissä keskusteluissa tuotu julki huoli lasten asemasta kasvavien avioeromäärien ja lisääntyvän työttömyyden, lapsiköyhyyden, huume- ja alkoholiriippuvuuden, teini-ikäisten itsemurhien ja maahanmuuton aiheuttamien ongelmien keskellä. Euroopasta oli tarkoitus tehdä alue, jonka esimerkkiä voitaisiin seurata maailmanlaajuisesti lasten prosessuaalisten oikeuksien muotoilemisessa ja soveltamisessa.[4]

Eräänä läpikäyvänä teemana tässä tutkimuksessa on oikeuspsykologisten ja –psykiatristen menettelytapojen kehittäminen ja niiden erottaminen hoitoa koskevista tai hoitoa varten tehtäville tutkimuksille tyypillisistä käytännöistä. Lasten kuuleminen huolto- ja tapaamisoikeuksista päättämistä tai täytäntöönpanoasiaa varten on yksi niistä tilanteista, joissa oikeuspsykologisiin menetelmiin on syytä pyrkiä Suomen ratifioimat kansainväliset sopimuksetkin huomioon ottaen. Lasten oikeuksien komitea toteaa neljännessä raportissaan näin: ”*Komitea suosittelee, että sopimusvaltio poistaa ikärajat kansallisesta lainsäädännöstään ja varmistaa, että kaikkia alle 18-vuotiaita lapsia kuullaan asianmukaisesti, heidän kehitystasonsa huomioon ottaen, heitä koskevissa oikeudenkäynti- ja hallintomenettelyissä, myös huostaanottotapauksissa. Lapsia olisi kuultava lapsiystävällisesti, ottaen huomioon lapsen edun periaate. Lasten, myös vammaisten lasten, mielipiteille olisi annettava asianmukainen paino lapsen iän ja kehitystason mukaisesti. Tähän voi sisältyä muun muassa lapsen kuuleminen luottamuksellisesti avoimen oikeussalin sijaan sekä video-/äänitallennuslaitteiden käyttö. Tältä osin komitea kiinnittää sopimusvaltion huomiota yleiskommenttiinsa no. 12 (CRC/C/GC/12), joka koskee lapsen oikeutta tulla kuulluksi*.” [5]

Videotallenteiden käyttö on tyypillistä lasten hyväksikäyttöä ja pahoinpitelyä koskeville oikeuspsykologisille tutkimuksille, joissa käytetään strukturoituja tai puolistrukturoituja haastatteluja. Tutkittaessa katkerien huoltokiistojen kohteena olevia lapsia yliopistosairaaloiden oikeuspsykiatrisissa yksiköissä on tyypillistä, että lapset ovat toistaneet kertomuksiaan useille eri tahoille; heitä on saatettu myös painostaa puhumaan tietyllä tavalla. Yleensä tutkijat toteavat, että lasten mielipiteestä ei voida saada selkoa, koska em. tekijät estävät selvittämästä tapahtumien kulkua. Tämänsisältöinen lausunto johtaa yleensä syyttämättäjättämispäätökseen.[6]

Liian monet kuulemiset ja lapsen mahdollinen indoktrinointi katsotaan siten estävän hänen asianmukainen tutkimisensa hyväksikäyttöä epäiltäessä. Sen sijaan samoja katkeran kiistan kohteena olevia lapsia katsotaan voitavan haastatella luotettavasti tahdostaan asua jommankumman vanhemman luona tehtäessä olosuhdeselvitystä, jossa haastattelijoina toimivat huomattavasti lasten johdateltavuuteen erikoistuneita oikeuspsykologeja vähemmän koulutetut sosiaalityöntekijät. Tämä epäsuhta osoittaa, että joko olosuhdeselvityksistäkin tulisi luopua kokonaan pitkään manipuloinnin kohteena olleiden lasten osalta, tai olosuhdeselvityksiä tulisi tehdä Eurooppalaisen yleissopimuksen edellyttämin tavoin aiempaa huomattavasti järjestelmällisemmin ja ammattitaitoisemmin.

4 (122) *Basta*, 5.
5 (123) Lasten oikeuksien komitean neljäs määräaikaisraportti vuodelta 2011, 7.
6 (125) Olen ollut mukana useissa katkeriin kiistoihin kuuluvissa oikeusjutuissa, joissa oikeuspsykiatriset tutkimukset ovat päättyneet niin, että lapsia ei haastatella liian monien aiempien kuulemiskertojen vuoksi. Tutkijat ovat usein myös kiinnittäneet huomiota lasten puheiden sisältämiin ristiriitaisuuksiin, jotka osoittavat, että he ovat todennäköisesti saaneet vaikutteita toiselta vanhemmalta.

Edellisessä luvussa viitattiin siihen, että Euroopan neuvoston ministerikomitean mukaan haastattelijalla pitää olla erityiskoulutus. Lasten haastatteluihin valmennettu oikeuspsykologi olisi paras vaihtoehto tässä yhteydessä. Olosuhdeselvityksiäkin varten tulisi kehittää puolistrukturoitu haastattelurunko, jossa strukturoitujen kysymysten väliin olisi jätettävä tilaa haastattelijan selostukselle kummankin vanhemman olosuhteista ym.

Oikeuspsykiatrisen tutkimuksen suorittamatta jättämisestä ei yleensä koidu lapsille haittaa. Sen sijaan heikosti valmistellusta olosuhdeselvityksestä voi aiheutua suuri vahinko, jos lapsi sen seurauksena joutuu asumaan huoltajaksi soveltumattoman vanhemman luona. Tästä syystä katkerissa huoltokiistoissa riepoteltujen lasten kuuleminen tulisi rauhoittaa kaikelta epäasialliselta vaikuttamiselta. Kokemukseni mukaan vakavan ja pitkäaikaisenkin painostuksen kohteeksi joutuneilta lapsilta indoktrinaatiot pääosin karisevat, kun he pääsevät manipuloivasta vanhemmasta eroon noin kolmeksi viikoksi. Mikäli haastateltavaksi aiotut lapset viettäisivät sen ajan jossain neutraalissa paikassa, jossa heidän tarpeistaan huolehdittaisiin hyvin, ilman kontaktia manipuloivaan vanhempaan, heitä voitaisiin kuulla nykyistä luotettavammin.[7]

Euroopan unionin perusoikeusviraston (FRA) kymmenessä Euroopan maassa toteuttama 5.5.2015 julkistettu tutkimus osoittaa, että vaikka Suomen maaraportin mukaan ammattilaisten koulutus ja kuulemistavat ovat kehittyneet, ei kaikilla lapsia oikeusprosesseissa kuulevilla edelleenkään ole riittävää erityiskoulutusta. Yhtenäisiä menettelytapoja lasten kuulemisesta ja lapsille tiedottamisesta oikeusprosesseissa on vähän. Vakiintuneiden käytäntöjen puute korostuu erityisesti siviilioikeudellisissa prosesseissa, kuten huoltoriidoissa. Välttämättä lasta ei kuulla ollenkaan, vaikka kyse on hänen elämäänsä dramaattisesti vaikuttavista oikeudellisista päätöksistä. Haasteena lapsen kuulemisessa on ammattilaisten mukaan myös vanhempien tahallinen ja tahaton vaikutusvalta lapseen.[8]

[7] (126) Sama pätee tapauksissa, joissa harkitaan lapsen huostaanoton lopettamista. Joskus sijaisvanhemmat käännyttävät lapsia biologisia vanhempia vastaan. Kolmen viikon laitoshoito sijaisvanhempien ulottumattomissa voisi selkeyttää huostaan otetunkin lapsen mielipiteen.

[8] (127) Child-friendly justice, perspectives and experiences of professionals. Fundamental Rights Agency (FRA). http://fra.europa.eu/en/country-data/2015/country-reports-comparative-report-children-and-justice.